

Soğucak Kalesi'nin İnşası (1728)

Cengiz Fedakar*

Giriş

Kafkasya, genel hatlarıyla Güneyde Çoruh, Aras ve Arpaçay nehirleri; Doğuda Hazar Deniz; Batıda Kara Deniz ve kuzeyde ise Azak Denizi'ne dökülen Kuban Nehri ile sınırlıdır. Avrupa ve Asya kıtaları arasında geçiş noktasında yer alan Kafkasya, konumu itibarıyla birçok devlet ve milletlere ev sahipliği yapmış, bu özelliği, bölgenin etnik çeşitliliğine de yansımıştır. Tarih öncesi devirlerden itibaren genellikle farklı Türk kavimlerinin (Bulgar, Hazar gibi) hâkimiyetinde kalmış, 7. Yüzyıldan itibaren Hz. Osman ve Hz. Ali zamanlarında İslam Devleti tarafından fethedilmiştir¹.

Sultan II. Mehmed zamanında, Gedik Ahmet Paşa'nın 70 bin askerle düzenlediği sefer sonucunda Kırım 1477 yılında Osmanlı hakimiyetine geçmiştir², bu tarihten itibaren Kırım Hanlığı mülhakatından olan Kuzey Kafkasya da dolaylı yoldan İstanbul idaresine bağlanmış oldu. Osmanlı Devleti, XVIII. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Kafkasya'nın Karadeniz sahilinde yer alan bazı kale ve istihkâmları güçlendirerek bölgedeki korsanlık ve eşkıya faaliyetlerinin önünü almayı planlamıştır. Bu bağlamda Osmanlı idaresi tarafından, 1724 yılından itibaren eş zamanlı olarak Faş, Sohum ve Soğucak gibi kale ve tabyaların kârgir ve eskisinden daha güçlü olarak yeniden tahkim edilmesi yoluna gidildi. İnşası diğer kalelere göre daha erken olan (1579) Faş Kalesi korsanlık faaliyetlerinin engellenmesi, Gürcistan kıyılarının askeri ve ticari güvenliğinin sağlanması ve bölgeyi Abhaz saldırılarından korumak maksadıyla 1724 yılından itibaren yeniden tahkim edilmiştir³. Aynı maksatla Sohum Kalesi de tamir ve tahkim edilmiştir. Nitekim Abaza Beyi Rüstem'in idaresinde olan Sohum İskelesi'nde harap vaziyette

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Edirne/TÜRKİYE, fedakarca@gmail.com ORCID:0000-0003-1253-3771

1 Mirza Bala, "Gürcistan" mad, *MEB, İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1978, s. 838.

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Ankara 1988, s. 128.

3 Faş Kalesi'nin XVIII. Yüzyılda geçirdiği tamirat ve ayrıntılı tarihçesi için bkz. Mahir Aydın, "Faş Kalesi", *Osmanlı Araştırmaları VI*, İstanbul 1986, s. 67-138; Mahir Aydın, "Kaf Dağı'nda Türk Kalesi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 20, s. 298-328.

bulunan kalenin yeniden inşası için 1723 yılında Osmanlı idaresi harekete geçti⁴. Yaklaşık 1730 yılına kadar geçen yoğun tamirat ve yenileme çalışmaları neticesinde Sohum Kalesi de Osmanlı Devleti'nin Güney Kafkasya sahillerinde oluşturduğu güvenlik noktalarından biri oldu⁵.

Sohum ve Faş kalelerine nazaran daha kuzeyde kalan Soğucak Kalesi, coğrafi olarak Kuzey Kafkasya'da, denize girinti yapan Anapa burnunun hemen altında yer alan; denizcilik açısından güvenli bir körfez ve liman mahiyetinde olan bir merkez idi. Burada da yine korsanlık ve eşkıyalık faaliyetleri yoğun olarak yaşanmakta idi. Osmanlı Devleti bir taraftan askeri kontrol merkezlerini güçlendirirken diğer yandan, genel manada Kafkasya'nın sakinleri olan Abaza beylerini kendi tarafına çekmek için onlara zahire, gıda ve hediyeler göndermekte idi⁶.

Soğucak Kalesi'ne de tıpkı Sohum ve Faş kalelerinde olduğu gibi, hemen hemen aynı gerekçelerle yeniden kale inşa etmek üzere 1723 yılında keşif için Mimar Mehmed Ağa ile Hassa mimarlarından Yakup halife gönderildi⁷.

Kaleye bina emini olarak atanan Mehmed Ağa vasıtasıyla tamir ve inşa faaliyetleri devam etmekte, tamiratta çalışan işçilerin ücretleri çeşitli kalemlerden karşılanmakta idi. Konuyla ilgili tahriratta, Mehmed Ağa'nın isteği üzerine, İstanbul'dan kendisine verilen cevapta, işçilerin ücretlerinin 1726 Eflak cizyesinden ödeneceği ifade edilerek inşaata devam etmesi, kale hendeklerinin ve eksik kalan binaların yapılması emredildi⁸. Kale inşasında çalıştırılan işçiler de ülke coğrafyasının çeşitli bölgelerinden temin ediliyordu. Nitekim Dimetoka, Ortakarye ve civarından Müslüman ve cizyegüzar zimmi taifeden, 150 duvarcı ile üç kalfanın gönderilmesi için mübaşir olarak İsmail Ağa tayin olunup bunların deftere kayıtları yapıldı. Söz konusu işçilere ücret olarak 742,5 kuruş ödendi⁹. Devlete ait ve kale içerisinde yer alan hamam ve dükkânların kira ve gelirlerinden de tamirat için sarf olunuyordu. Nitekim 29 Ağustos 1726-2 Haziran 1734 tarihleri arasında elde edilen söz konusu gelirden 166.360 akçe tamirata sarf olundu. Ayrıca bu gelirden camide görev yapan hademe giderleri de ödenmişti¹⁰.

4 BOA, D.BŞM.BNE. d., 2/78 (1136 Ra. 25/ 23 Aralık 1723).

5 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Fedakar, " Kafkasya'da Osmanlı Tahkimatı: Sohum Kalesi (1723-1729)", *Vakanüvis, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl 2, Kafkas Özel Sayısı*, Sakarya 2107, s. 163-194.

6 BOA, MAD. d., 6758, s. 8 (3 M. 1146).

7 Aydın, " Faş Kalesi", *Osmanlı ...*, s. 71.

8 BOA, AE. SAMD. III, 205/19765 (Selh-i B. 1139/23 Mart 1727).

9 BOA, AE, SAMD. III, 47/4635 (17 B. 1137/1 Nisan 1725).

10 BOA, MAD. d., 521, s. 4 (19 B. 1154/30 Eylül 1741).

Soğucak Kalesi'ne tamiratta sarf olunan inşaat masraflarına tahsis edilmek için gerekli hazine, Soğucak'a yakın olan Kırım Yarımadası'nda bulunan Kala-i Cedid üzerinden gönderilecekti. Bunun için hazineyi götüren mübaşire İstanbul'dan verilen emirde, Kala-i Cedid'e ulaştıktan sonra hazinenin salimen teslim edilmesi istendi. Konuyla ilgili kale muhafızı paşaya da emir gönderildi¹¹.

Bir yandan kalede tamirat devam ederken diğer yandan kale muhafazasında askerler de görevlerini ifa etmekte idiler. Söz konusu askerlerin, barınmak için mevcut kışlağın yetersiz olduğunu belirtmeleri üzerine, İstanbul'dan Soğucak bina eminine gönderilen emirde, kale muhafazasında olan yeniçeri ortaları için yeniden kışla yapılması gerektiği vurgulanarak kış mevsimi gelmeden bir an evvel kışlağın yapılması istendi¹². Diğer yandan inşaatla çalışan ve Soğucak Limanı'nda istihdam olunan neccar, taşçı, kireççi vs. amele ücretlerine mahsuben verilecek ekmelekler için, Ahmet Kaptan'ın gemisi ile Bergos İskelesi'nden 97 ton 843,2 kg un gönderildi¹³.

Kale inşaatında kullanılmak üzere gerekli kireç, taş vb. malzemenin taşınmasında kullanılmak üzere çeşitli türden küçük gemiler de yapılarak bölgeye gönderiliyordu. Bu maksatla Soğucak ve Faş kalelerine taş ve kireç taşımak üzere, Canım Hoca Mehmed Paşa'ya Sinop'ta 40 adet Tombaz gemileri inşa etmesi emredilmiş, bunlardan 33'ünün inşası tamamlanmıştı. Tekrar 20 adet tombaz daha inşa edilmesi emredilmiş, bunlar da tüm donanımlarıyla bitirilmişti. Tersane kethüdası Musa Paşa, Sinop'a giderek bölgeye sevk etmek üzere görevlendirilen Salih Paşa'ya biten gemileri teslim etmeyi düşünmüştü. Donanmanın Çektirme gemileri geldiğinde Salih Paşa bunlardan sadece dokuz adet tombazı çektirme gemilerine bağlayarak bölgeye sevk etmiş kalan 11 tanesini almaktan vaz geçmişti¹⁴.

Soğucak Kalesi'nin inşaatı 1728 tarihinde tamamlanmış, inşaatla ilgili keşif defteri hazırlanarak İstanbul'a gönderilmişti. Buna göre inşa olunan mahal ve binalar, ana hatlarıyla aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

11 BOA, C.AS, 487/20311 (12 L. 1137/ 24 Haziran 1725).

12 BOA, AE, SAMD. III, 181/17638 (6 M. 1137/25 Eylül 1724).

13 BOA, C.AS, 948/41164 (28 N. 1136/28 Haziran 1724).

14 BOA, AE. SAMD. III, 208/20095 (7 N. 1136/30 Mayıs 1724).

Soğucak Kalesi Tamir ve İnşa Tablosu¹⁵

Birinci tabyanın yapımı, buradan Taman Kapısı'na kadar olan duvar
Taman Kapısı'nın yapımı
Taman Kapısı ile İkinci tabya arasında duvar
İkinci tabyanın yapımı
İkinci tabyadan ikinci kapıya kadar duvar
İkinci kapının inşaatı
İkinci kapıdan üçüncü tabyaya kadar duvar
Üçüncü tabyanın yapımı
Üçüncü tabyadan Uğrun kapıya kadar duvar
Uğrun Kapı'nın yapımı
Uğrun kapı yakınında kuleli zindan
Uğrun Kapıdan dördüncü tabyaya kadar duvar
Dördüncü tabyanın yapımı
Dördüncü tabyadan Varoş Kapısı'na kadar duvar
Şaranpo ve seğirdim yolları yapımı
Şaranpo kapısı yapımı
Kale içine taş duvarlı kiremit döşemeli, mahfilli, 14 adet sütunla destekli, çatılı cami yapımı
Kargir duvarlı, çatılı ve üç kapılı kiler ve mutfak yapımı
Altmış dokuzuncu yeniçeri ortasına ait kışla ve kışlaya ait mutfak, alemdar odası, zabitanı için bina
On altıncı yeniçeri ortasına ait kışla ve kışlaya ait mutfak
Üçüncü yeniçeri ortasına ait kışla ve kışlaya ait mutfak
Azeban-ı evvel, sani ve salise ait binalar
Yeril topçular ve topçubaşısına ait daire
İmam ve müderrise ait daireler
Üçüncü tabya levazımcıları, dizdar, kapıkulu topçubaşısı, Yeniçeri Çavuşbaşı'na yapılan ve kiler, mutfak ve dehlizleri bulunan daireler
Muallim, yamakbaşı, yamaklara ait olup içinde mutfak, kiler ve dehlizler bulunan daireler
Üç adet kârgir zahire ambarı
Kârgir top ve mühimmat ambarı
Zemini tahta döşemeli, kârgir, İki katlı cephan ve mühimmat ambarı

15 BOA, MAD, d., 1367, s. 4-25.

Tuğla döşemeli, ocaklı, kârgir iki adet mirî fırın
Kale içine çeşitli dükkânlar yapılmıştır; kahvehane, üçer adet bakkal ve berber dükkânı, iki adet kasap, bir adet camekânlı fırın
Bir adet tezgâhıyla birlikte mumhane binası
Ağa için, içinde harem ve kahve odası da bulunan ev
Kadı için ev
Kalenin şaranpo kısmında mimar için ev
Çorbacı için ev
Bir oda değirmen
Hamam
Su hazneli ve yollu çeşme
Kalenin varoş bölgesine cami
Beşliyan taifesine iki odalı daire
Mimar, kâtip, ambarcı ve gümrükçünün kullanımı için odalar
Kale çevresine hendek ve şaranpolar

Kale dizdarı İbrahim nezaretinde Mimar Yakup Ağa ve kalfalarının öncülüğünde Soğucak Kalesi'ndeki tamir ve inşaat faaliyetleri tamamlanmıştır¹⁶. Böylece kale içerisinde yapılan binalardan da anlaşılacağı üzere Soğucak'ta askeri tesislerle beraber sosyal yaşam alanı oluşturulmuştur. Toplam dört tabyası olan kalenin dört de kapısı mevcuttu. Kale içerisinde yer alan dükkânlar, cami, hamam vs. ile birlikte kale şenlenmiş, cazibe merkezi haline gelmişti. İnşaat sonrası Soğucak cephanesinden 5.337,6 kg çivi İstanbul'a gönderilerek Cebehane-i Âmireye teslim edildi¹⁷.

Kalenin inşasıyla birlikte top ve mühimmat açığı da giderilmeye çalışılıyordu. Nitekim tabyalar için Kala-i Cedid'de mevcut bulunan toplardan üç adet 3,84 kg'lık; iki adet 2,56 kg'lık olmak üzere toplam beş adet top ile 1.692 kg barutun gemi ile Soğucak Kalesi'ne gönderilmesine karar verildi¹⁸. 1726-1734 yılları arasında Soğucak Kalesi cephanesinde, 31 ton 569,9 kg ham demir, 4.512 kg barut, 1.920 kg kurşun; çeşitli ebatta 30 da top bulunmakta idi¹⁹.

16 BOA, MAD, d., 1367, ss. 4-25 (1140/1728).

17 BOA, MAD, d., 1367, s. 28 (22 R. 1141/25 Kasım 1728).

18 BOA, MAD, d., 521, s. 76 (21 Z. 1139).

19 BOA, MAD, d., 521, s. 2 (19 B. 1154/30 Eylül 1741).

Askerî Yapılanma

Kalenin fiziki tahkimatı kadar, askeri personel sayısında da yoğunluk yaşanmış, İstanbul'dan ve ülkenin değişik kalelerinden Soğucak'a asker sevkiyatı yapılmaya başlanmıştı. Ayrıca Soğucak Kalesi ile eş zamanlı olarak Faş ve Sohum kalelerine de asker gönderilmekte idi. Azak, Kala-i Cedid ve Hotin kalelerinden ellişer topçudan oluşan üç orta, Soğucak, Sohum ve Faş kalelerine gönderildi. Hotin Kalesi'nden gönderilecek 50 topçu, Kili üzerinden gemiyle sevk edildi²⁰. Konuyla ilgili Kefe nazırı ve kadısına gönderilen emirde, Kale-i Cedid'den bölgeye sevk edilecek 50 askerin yol iaşesi için 2.820 kg peksimedini Kefe'den satın alınarak maliyetinin de Kefe nezareti malından karşılanması istendi²¹. Kale muhafazasında aynı zamanda Çerkes kabilelerinden de asker temin edilmekte idi. Böylelikle hem bölge halkıyla daha yakın irtibat sağlanıyor hem de kaleye yapılan eşkıyalık faaliyetlerine karşı tedbirler sağlanıyordu. Bu doğrultuda 1725 yılında 200 Çerkes askeri kale muhafazasında görevlendirildi. Askerlerin tayinatları Soğucak gümrüğü gelirinden karşılandı²². Keza Çerkes beylerinden Canpolat Bey de 300 süvarisi ile birlikte kale muhafazasında yer aldı. Daha sonra Soğucak yakınlarında Şahmaki mevkiinde kendisine ev, buna ilaveten aynı yere bir de han yapılması için arzda bulunuldu. Handan elde edilecek gelirin Soğucak Kalesi'nde yer alan cami giderlerinde kullanılması planlandı.²³ Tıpkı Soğucak'ın şenlendirilerek bölgede cazibe merkezi yapıldığı gibi, kale dışında da aynı istikamette politika güdülerek hem eşkıyalık hareketlerinin önüne geçilmesi hem de ekilebilir arazilerin daha rahat işlenebilecek duruma getirilmesi amaçlanmakta idi. Yine aynı şekilde, Soğucak Kalesi ile Kızıldaş Kalesi arasında yirmi saatlik mesafe bulunduğu ve bölgenin ıssız olması sebebiyle, her iki kale arasında gidiş-gelişlerde emniyet problemi yaşanmakta, Abhazların saldırısına maruz kalılabilmekte idi. Söz konusu arazi ekine elverişli olup kale ahalsinin ziraat edeceği mahal olmadığından kale beşliyan ağası Hasan, Soğucak ile Kızıldaş arasındaki arazide yolculuk eden insanların muhafazası için görevlendirildi²⁴. Soğucak Kalesi, Kuban Nehri'ne de yakın olduğundan nehir boyundaki küçük kalelerin ihtiyaçları ve bunların koordinasyonu da Soğucak'tan yapılmakta idi. Bu kalelerden Kuban Nehri

20 BOA, MAD, d., 10314, s. 159 (23 Za. 1136/13 Ağustos 1724).

21 BOA, İE, AS, 67/6083 (25 Za. 1136/15 Ağustos 1724).

22 BOA, MAD, d., 9915, s.320 (13 B. 1138/17 Mart 1726).

23 BOA, MAD, d., 9915, s.323-324 (15 B. 1138/19Mart 1726).

24 BOA, C.AS, 886/38079; BOA, MAD, d., 9915, s. 274 (21 M. 1138).

geçidinde yer alan Kızıltaş Kalesi için, mühimmat nakli vs. gidiş dönüşlerde kullanılmak üzere iki adet üstü açık gemi inşa ettirildi²⁵.

Soğucak Kalesi'nin de içinde yer aldığı Kuzey Kafkasya, idari olarak Kırım Hanlığı'na bağlı bulunduğundan, bölge ve kale idarecilerinin, hanların emir ve taleplerini de göz önünde bulundurmaları gerekmekte idi. Nitekim 1727 yılında Soğucak Kalesi Bina Emni Mehmed, Kırım Hanı Mengli Giray'ın uyarılarına rağmen, bölgede asayiş teminde titizlik göstermemiş, firarlara göz yummuştu. Bunun üzerine İstanbul'dan bina eminine gönderilen emirde, Kırım hanı ile uyum içinde olması, hanın dediklerini dikkate alması, aksi takdirde cezalandırılacağı bildirildi²⁶.

Soğucak Kalesi'nden beşli taifesi Taman'a gidip gelmekte idiler. Taman Kalesi ile Soğucak Kalesi arası 18 saatlik mesafede bulunmakla birlikte ıssızdı da. Bu iki kale arasına 1725 yılında menzil tesis edilerek Mehmed adlı kişi burası için görevlendirildi. Kendisine Kefe nezaretinden 500 kuruş verilmesi hususunda Kefe nazırına emir gönderildi.²⁷

Kale muhafazasında olan piyade, süvari ve yerli askerlerin ve cami hademesinin 1725 senesi mevacipleri için 12.766,5 kuruş havale olundu. Soğucak Kalesi Bina Emni Mehmed'e gönderilen emirde, zahire için lazım olan 154 ton 828,8 kg buğdayın Taman ve havalisinden temin edilerek verilmesi istendi²⁸.

29 Ağustos 1726-2 Haziran 1734 tarihleri arasında Soğucak Kalesi için 272 ton 524,8 kg buğday tedarik olundu²⁹. Kalede 1739 yılında 354 asker bulunmakta idi. Söz konusu askerin yıllık et tayinat bedeli 74.785 akçe olmuştu³⁰.

1740'lı yıllara gelindiğinde dört tabyalı olan Soğucak Kalesi'nde Dizdar İbrahim muhafız idi. Birinci tabya en büyüğü olup 6 top; İkinci tabyaya 5; Üçüncü tabyaya 4; Dördüncü tabyaya ise 5 top yerleştirilmişti. Ayrıca kalenin üç ana kapısının korunması için top yerleştirilecek istihkâmlar yapılmıştı. Bunlardan Taman Kapısına 4; Varoş Kapısı'na 4 ve Su Kapısı'na 2 top yerleştirilmişti. Dolayısıyla Soğucak Kalesi'nde 30 top bulunmakta idi³¹.

25 BOA, C.AS, 886/38079 (21 C. 1138/24 Şubat 1726).

26 BOA, A.DVNS.MHM.d., 134, s. 110 (Evail-i L 1139/21-31 Mayıs 1727)

27 BOA, AE. SAMD. III, 117/11558 (21 L 1138).

28 BOA, AE, SAMD. III, 76/7603 (21 M. 1139).

29 BOA, MAD, 521, s. 2 (19 B. 1154/30 Eylül 1741).

30 BOA, AE, SMHD. I, 105/7451 (15 Za. 1151/24 Şubat 1739).

31 BOA, MAD, d., 521, s. 2 (19 B. 1154/30 Eylül 1741).

Soğucak'ın da içinde yer aldığı Kuzey Kafkasya, doğrudan Kırım Hanlığı idaresinde olduğu için hanların bölge ve kalelerle ilgili İstanbul'dan taleplerine genelde olumlu yaklaşılr, yerine getirilmeye çalışılırdı. Örneğin Kırım Hanı Selim Giray'ın arzı üzerine Soğucak muhafızlığına Hüseyin atanmıştı³².

Yeniden inşa edilen ve Soğucak'ın da içinde yer aldığı kalelerin oluşturduğu savunma zincirine aralıklarla askeri takviye yapılmaya devam edilmiştir. Kars Muhafızı Elhac Ali Paşa'nın oğlu Battal Bey vasıtasıyla Soğucak, Faş vd. kalelerin muhafazası için asker tertip edilip bölgeye sevki istenmişti. Fakat daha önemli olduğu için öncelikle Soğucak Kalesi'ne gönderilmek üzere 500 piyade asker, icap eden navlun bedelleri ödenerek uygun iskelelerden bölgeye sevki için İstanbul'dan emir gönderildi. Söz konusu askerlerin bahşiş, tayinat ve ulufeleri için baş muhasebeden 18.675 kuruş tahsis edildi³³.

Değişik dönemlerde Soğucak Kalesi'nin top ve mühimmat açığı da giderilmeye çalışılıyordu. İstanbul'dan, kalede bulunan çeşitli ebatlardaki toplar için, 25 adet kundak ve 102 tekerlek gönderildi³⁴. Kalenin ihtiyacı olan mühimmatın bölgede bulunan kalelerden karşılanması da sıkça başvurulan yöntem idi. Kala-i Cedid ve Kefe Kalesi'nden, Soğucak Kalesi'ne mühimmat gönderilmesi için Kefe Nazırı İbrahim Ağa'ya emir gönderilmişti. Neticede 50 adet varil yaptırılıp bunlara siyah barut ve kurşun doldurularak 175 kuruşa kiralanan gemi ile Soğucak'a gönderildi³⁵.

1760'lı yıllarda Soğucak Kalesi'nin dört tabyasında 34 adet top mevcut olmasına karşılık 10 topçu askeri bulunmakta idi. Soğucak Kalesi yeniçeri ağası, topçu askeri sayısının yetersiz olduğunu belirterek, yedişer akçe yevmiye ile 10 topçu askerinin daha gönderilmesi arzında bulundu. Bunun üzerine İstanbul'dan ağanın isteği doğrultusunda 10 topçu askeri daha görevlendirildi³⁶. Kaledeki toplar için de iki adet kundak ve 64 adet tekerlekle çeşitli mühimmat gönderildi³⁷.

Kaleye Yapılan Diğer Tamirat Teşebbüsleri

1740'lı yıllarda Soğucak Kalesi'nin cephaneliği ve suyolları harap olduğundan bunların tamir masrafı için 1.500 kuruş Kefe Nazırı İbrahim vasıtasıyla 22

32 BOA, C.DH, 63/3116 (23 M. 1160/4 Şubat 1747).

33 BOA, C.AS, 334/13841 (21 B. 1161/17 Temmuz 1748).

34 BOA, MAD, d., 3087, s. 15 (21 C. 1159/11 Temmuz 1746).

35 BOA, AE, SMHD. I, 90/60114 (11 C. 1161/8 Haziran 1748).

36 BOA, C.AS, 37/1673 (7 M. 1177/18 Temmuz 1763).

37 BOA, C.AS, 1180/52586 (11 C. 1179/25 Kasım 1765).

Temmuz 1746 yılı Kefe nezareti cizye malından ödenmesi için emir gönderildi³⁸. Kalenin yapımından yaklaşık 35 yıl geçtikten sonra kaledeki yıpranma zamanla daha da artmış kale yeniden tamirata muhtaç duruma gelmişti. Bölgedeki Abaza eşkiyası saldırılarından korunması için tamir edilmesi gerekmekte idi. Bu hususta İstanbul'dan Eflak voyvodasından, 200 cerahor temin ederek Soğucak'a göndermesi istendi. Tamirat hizmetinde kullanılmak üzere 50 adet Taman, 25 adet Kefe ve 25 adet Gördes'ten olmak üzere toplam 100 arabanın; taşımacılıkta kullanılmak üzere 10'ar adet Kefe, Gördes ve Kala-i Cedid'den Tombaz gemisi temin edilerek Soğucak'a gönderilmesi için söz konusu kaza idarecilerine emirler gönderildi. Ayrıca Kala-i Cedid muhafız ve kadısına gönderilen emirle de Soğucak Kalesi'nin eşkiya tasallutundan korunması için tamiratında lazım olan mühimmatın buraya gönderilmesi istendi³⁹. Bu doğrultuda kale idarecilerinin de merkezden talepleri yoğunlaşmıştı. Bunun üzerine bir mübaşir keşif için görevlendirilerek Soğucak'a gönderildi. İstanbul'dan Soğucak muhafızı, kadısı ve ağalara gönderilen emirde, kalenin ekseri mahallerinin harap olduğunun anlaşıldığı, kale içinde askerlerin, topların ve mühimmatın açıkta kaldığı için tamire muhtaç olduğu, gönderilen mübaşirle keşif yapılarak defterinin İstanbul'a gönderilmesi istendi⁴⁰. 1761 yılının değişik aylarında İstanbul'dan kale tamiratında yer almak üzere değişik sınıflardan işçiler bölgeye sevk edildi⁴¹.

1720'li yıllarda Soğucak Kalesinin yeniden inşası ile alakalı tamirat ve keşif defterlerinde tabya ve kapı isimleri yer almazken 1760 tarihli keşif defterinde tüm tabya ve kapıların isimlerine rastlamaktayız. 15 Ağustos 1760 tarihli keşif defterine göre Bab-ı İstanbul, Şahin Giray Tabyası ve karakolhanesi, Garb Tabyası ve karakolhanesi, Yalı Kapısı, Bab-ı Âli, Ağa Tabyası ve karakolhanesi, Uğrun Kapı, Dizdar Tabyası ve karakolhanesi, tespit edilen isimlerdir. Defterde bahsi geçen kapı ve tabyaların tamirattan geçirilmesi düşünüldü. Ayrıca kale içinde ağa konağı, yeniçeri kışlaları, mühimmat deposu gibi binaların da yeniden inşası planlandı. Söz konusu tabyalar arasında duvar, seğirdim yolu, tabyalara merdivenler, kale dışında hendek ve şaranpo ve şaranpolara üç adet kapı yapılması da plan içerisinde yer aldı⁴². 1767 yılında Soğucak Kalesi'nin keşfi için 200 kuruş harcırah verilerek yeni bir mimar görevlendirilmişti⁴³.

38 BOA, C.AS, 748/31482 (22 M. 1160/3 Şubat 1747).

39 BOA, C.AS, 36/1652 (17 Za. 1171/23 Temmuz 1758).

40 BOA, C.AS, 1159/51610 (3 C. 1173/22 Ocak 1760).

41 BOA, MAD. d., 3160, s. 295. (17 M. 1175/ 18 Ağustos 1761).

42 BOA, MAD. d., 3160, s. 290-294 (3. M. 1174/15 Ağustos 1760).

43 BOA, C.AS, 890/38284 (5 Ca. 1181 (29 Eylül 1767)).

Çalışmamız Soğucak Kalesi'nin inşaatı ve askeri yapılanması olmakla birlikte daha sonraki yıllarda yapılan tamirat faaliyetleri de dikkat çekicidir. Zira Soğucak Kalesi'nin yeniden tamiratı onlarca yıl sürmüştü. Bu sebepten dolayı 1760 sonrası tamirat faaliyetlerinin aksama sebeplerini yazma ihtiyacı duyduk.

Soğucak Kalesi bina emini olan Osman'a, kâtiplik hizmetiyle gidip dönen Mehmet'ten bilgi alınmıştı. Buna göre Soğucak Kalesi'nin 30 bin kuruş keşfinden 20 bin kuruşu kâtiplerle gönderilmiş, kâtip 67 günde kaleye ulaşmıştı. Üç ay kadar kalede kalmış fakat bu zaman zarfında tamirat adına taş üstüne taş konulmamıştı. Bina eminiğine gönderilen 20.000 kuruşun 15.015 kuruşunu Osman kendi sefası için harcamıştı. Bölgeye Çektirme gemisi ile tayin olunan Mezemortozade Seyyid Bey üç ayı aşkın süredir kale önünde beklemekte idi. Seyyid Bey bina eminine gidip gemideki leventler ve esirler ile kale tamiratında hizmet etme talebinde bulunmuş, bina emini tarafından bu istek savsaklamıştı. Diğer yandan Kâtip Mehmed, 30 bin kuruş ile Soğucak Kalesi'nin tamiratının tamamlanamayacağını da ifade etti. Soğucak Kalesi'ne üçer aylık ücretleri peşin verilerek 105 işçi gönderilmişti. Ayrıca Eflak ve Boğdan'dan gelen 150'den fazla cerahor işçisi ile Seyyid Bey'in çektirme gemisinde bulunan ve Tersane-i Âmire zindanından sevk edilen 60 mücrim ve esirlerle birlikte toplamda 400'den fazla işçi olmasına rağmen tamirata başlanmamıştı. Bunun üzerine bölgeye mübaşir gönderilerek Bina Emini Osman'ın hapsedilerek emvaline el konulup deftere kaydı emrolundu. Osman'ın Tolcu kalesine gönderilip dizdarına teslim ve kalebent yapılması istendi. Kale ağaları ve zabıtlarına da Osman'ın mübaşire teslimi emredildi⁴⁴. Temmuz 1777 yılına gelindiğinde Soğucak Kalesi'ne bina emini tayin olunan Aydoslu Süleyman Ağa vasıtasıyla hala kalede tamirat işlerinin devam ettiği görülür⁴⁵. Fakat Süleyman Ağa da bina emini olarak atanmasından bir yıl geçmesine rağmen Soğucak'a gitmemişti. Onun bir gemiye bindirilip götürülmesi için katı emir yazılmıştı⁴⁶. 8 Mart 1779'a gelindiğinde Süleyman Ağa'nın bina eminliği sırasında yine keşif defterleri hazırlanmış, cami, çeşme, mühimmat depoları, tabyalar, duvarlar vs.nin maliyeti hesaplanmıştı⁴⁷. Haziran 1783 yılında Silahşor Süleyman Ağa'nın Soğucak Kalesi'ndeki tamirat faaliyetlerini yürüttüğü görülür⁴⁸. Bu dönem Ferah

44 BOA, C.AS, 937/40626 (13 Ca. 1182/25 Eylül 1768); BOA, MAD. d., 3160, s. 297, 310, 311.

45 BOA, MAD. d., 3162, s. 457 (16 C. 1191/22 Temmuz 1777).

46 BOA, MAD. d., 3162, s. 458 (16 Ca. 1192/12 Haziran 1778).

47 BOA, MAD. d., 3162, ss. 460-461 (19 S. 1193/8 Mart 1779).

48 BOA, MAD. d., 3162, s. 460 (Selh-i B. 1197/2 Haziran 1783).

Ali Paşa'nın Soğucak Kalesi muhafızlığına denk geldiğinden⁴⁹ sadece Soğucak Kalesinin değil, yeniden yapılan Anapa Kalesi'nin inşası da tamamlanacaktır. Soğucak Kalesi yeniden tamir ve inşa edilirken kale halkının korunması da ciddi meselelerdendi. Özellikle Çopsun ve Karzak kabileleri Soğucak Kalesi'ne taarruzlarla yağma ve talanda bulunuyordu. Ferah Ali Paşa'nın İstanbul'dan talebi üzerine, Kabile reislerine İstanbul'dan gönderilen emirle, öteden beri Osmanlı Devleti'nin sadık tebaası olan kabilelerin, onları korumak için bölgede tahkim olunan Soğucak Kalesi ve ahalisine saldırmalarının, devlete olan bağlılıklarıyla uyumadığı belirtilerek Müslüman olan kale ahalisinden gasp edilen emvalin geri iade edilmesi bildirildi. Kale ahaliyle yaşadıkları her hangi bir meselede, içlerinden seçecekleri bir temsilciyi İstanbul'a göndererek dertlerini anlatmalarını, bu yolla iki taraf arasındaki hadiselerin büyümeden çözüleceği de gönderilen emirde yer aldı⁵⁰. Soğucak nâibi Osman Ağa ve bina emini Süleyman Ağa vasıtasıyla Soğucak, Anapa ve Gelincik'te bazı mahal ve mevzilerin inşaat faaliyetleri için 30 bin kuruş bedelli keşif defteri düzenlendi. Defterde, Soğucak Kalesi ve Gelincik Limanı'nda inşa olunan binaların yanı sıra Kuban Nehri boyunca inşa olunan kale, tabya ve Anapa Kalesi'nde inşa olunan bina ve mahalleri yer aldı⁵¹.

Ferah Ali Paşa'nın muhafız olarak atanmasından sonra, bölgede yoğun bir savaş hazırlığı dönemi de başlamış oldu. Soğucak kalesinin istihkâmları kuvvetlendirilmiş, buraya mühimmat ve asker takviyesi yapılmış, ayrıca Soğucak'la beraber o zamana kadar bölgenin en önemli ticarî ve askerî lojistik üssü olan Gelincik Limanı çevresine de tabyalar yapılmıştır. Ferah Ali Paşa buraya Şahî toplar yerleştirmişti⁵². Asker, top ve mühimmat açısından da her iki kale takviye edilmişti⁵³.

XVIII. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde önceleri bölgesel güvenlik ve korsan faaliyetlerine karşı tahkim edilen kaleleri bu defa çok daha ciddi görev beklemekte idi. 1768-1774 savaşlarında Rusya'ya karşı çok ağır bir mağlubiyet alan Osmanlı Devleti, bu savaşlar neticesinde imzalanan Küçük Kaynarca antlaşması ile Kırım Hanlığı'nın sözde bağımsızlığını tanımak zorunda kalıyordu. 1782'de Kırım'ı işgal eden Rusya, 1783'te ilhak etmişti. Osmanlı Devleti'nin, Karadeniz'de artuk korsanlık ya da eşkıyalık faaliyetlerine karşı değil, kendisi için daha büyük tehdit

49 Ferah Ali Paşa 25 Aralık 1781 yılında Soğucak muhafızı olarak atanmıştır (BOA, A.RSK, 1601, s. 26, 46, (1196 M. 9 / M. 25 Aralık 1781)).

50 BOA, C.DH, 12524, (Evail Ca. 1195 / 25 Nisan-5 Mayıs 1781).

51 BOA, D.BŞM, 6750/70, (1199 / M. 1785); BOA, MAD. d., 3162, s. 570-578, 587.

52 Nasihatü't Dervişan, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Tasnifi, 4781, vr. 3b-4a.

53 BOA, D.BŞM, 6841/81 (24 Z. 1200 / 18 Ekim 1786); BOA, D.BŞM, 6808/14.

olan Rusya'ya karşı savaş hazırlıkları yapması gerekmekte idi. Bu bağlamda Kafkasya'daki savunma silsilesi olan kaleler zinciri büyük önem kazanmış, söz konusu kalelerden, Kırım'a yakınlığı sebebiyle Soğucak Kalesi daha büyük öneme sahip olmuştu. Nitekim Osmanlı Devleti, kaybettiği ilk İslam toprağı olan Kırım'ı kurtarmak için Soğucak merkezli askeri hazırlıklara yoğunluk verdi. Buraya olağanüstü yetkilerle atanan Ferah Ali Paşa zamanında önce Soğucak Kalesi tahkim edilmiş, akabinde Soğucak yakınlarında yeniden inşa edilen Anapa Kalesi Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya'daki askerî ve lojistik üssü haline gelmişti⁵⁴.

Osmanlı Devleti 1787-1792 harplerinde de mağlup olmuş, bu süreçte Anapa Kalesi ile birlikte Soğucak Kalesi de Rus işgaline uğramıştı. 1792 Yaş Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne iade edilen kaleler, 1806-1812 Osmanlı Rus savaşlarında da muharebelere maruz kalır. Kalelerin iyi tahkim edilmesi, Çerkes kabilelerinin Ruslarla çetin mücadeleleri neticesinde, bu dönemde Soğucak Kalesi işgale uğramaz⁵⁵. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşını yine Osmanlı Devleti kaybetmişti. Zira Ruslar sadece Kafkasya'yı değil Anadolu içlerine kadar inerek Erzurum'u dahi işgal etmişlerdi. 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne Antlaşması ile Osmanlı toprağı olan tüm Kafkasya ile birlikte Soğucak Kalesi de Rus idaresine terk edilmiştir⁵⁶.

54 Konuyla ilgili daha kapsamlı bilgi için bkz. Cengiz Fedakar, *Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

55 Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İstanbul 1979, ss. 205-206.

56 Cemal Gökçe, *a.g.e.*, ss. 243-244; M. Sadık Bilge, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*, Eren Yayınları, İstanbul 2005, s. 193.

Kaynaklar**Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Vesikaları**

BOA, A.DVNS.MHM.d., 134.

BOA, A.RSK,1601.

BOA, AE, SAMD, 76/7603.

BOA, AE, SAMD.III, 181/17638.

BOA, AE, SAMD.III, 47/4635.

BOA, AE, SMHDI, 105/7451.

BOA, AE, SMHDI, 90/60114.

BOA, AE. SAMD III, 117/11558.

BOA, AE. SAMD III, 205/19765.

BOA, AE. SAMD.III, 208/20095.

BOA, C.AS, 1159/51610.

BOA, C.AS, 1180/52586.

BOA, C.AS, 334/13841.

BOA, C.AS, 36/1652.

BOA, C.AS, 37/1673.

BOA, C.AS, 487/20311.

BOA, C.AS, 748/31482.

BOA, C.AS, 886/38079

BOA, C.AS, 886/38079.

BOA, C.AS, 890/38284.

BOA, C.AS, 937/40626.

BOA, C.AS, 948/41164.

BOA, C.DH, 12524.

BOA, C.DH, 63/3116.

BOA, D.BŞM, 6750/70.

BOA, D.BŞM, 6808/14.

BOA, D.BŞM, 6809/119

BOA, D.BŞM, 6841/81.

BOA, D.BŞM.BNE. d, 2/78.

BOA, İE, AS, 67/6083.

BOA, MAD, d, 10314.

BOA, MAD, d, 1367.

BOA, MAD, d, 3087.

BOA, MAD, d, 521.

BOA, MAD. d, 3160.

BOA, MAD. d, 3162.

BOA, MAD. d, 6758.

BOA, MAD. d, 9915.

Literatür

Aydın, Mahir, “ Faş Kalesi”, *Osmanlı Araştırmaları VI*, İstanbul 1986.

Aydın, Mahir, “Kaf Dağı’nda Türk Kalesi”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 20.

Bala, Mirza, “Gürcistan” mad, *MEB, İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1978.

Bilge, M. Sadık, *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*, Eren Yayınları, İstanbul 2005.

Fedakar, Cengiz, “ Kafkasya’da Osmanlı Tahkimatı: Sohum Kalesi (1723-1729)”, *Vakanüvis, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl 2, Kafkas Özel Sayısı*, Sakarya 2107.

Fedakar Cengiz, *Kafkasya’da İmparatorluklar Savaşı*, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014 İstanbul.

Nasihatü’t Dervişan, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Tasnifi, 4781, vr. 3b-4a.

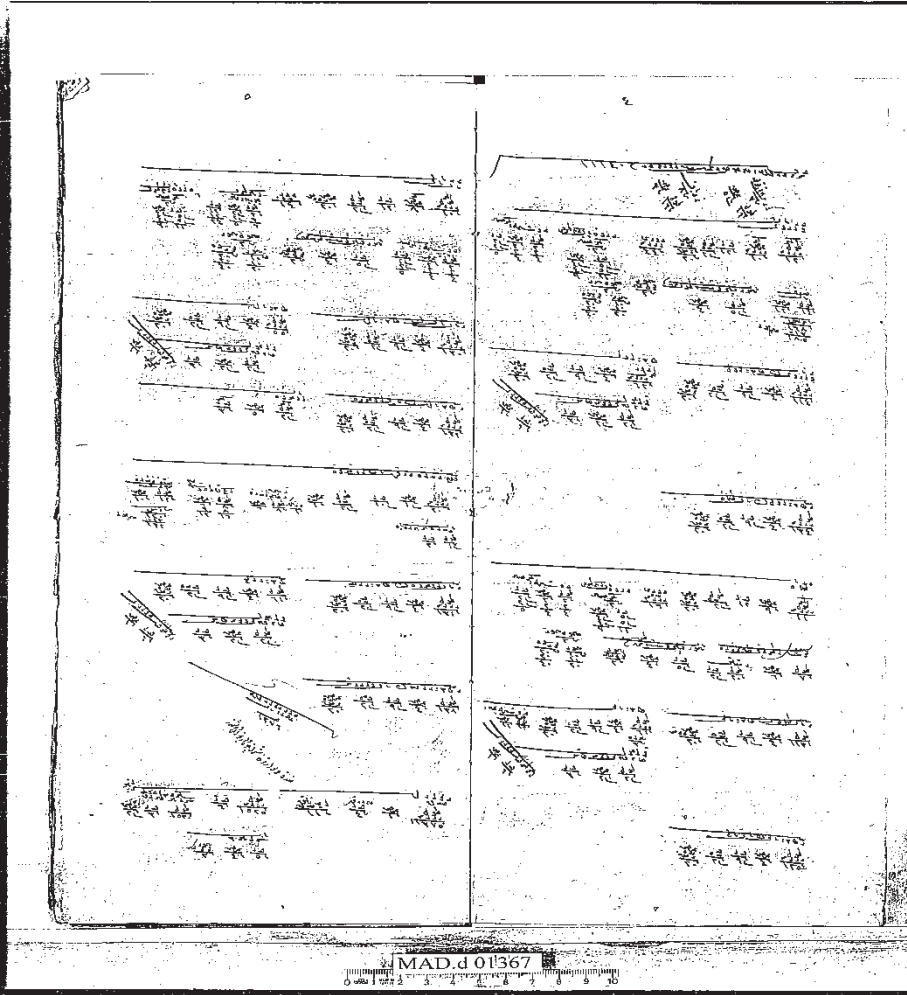
Gökçe, Cemal, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya Siyaseti*, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İstanbul 1979.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara 1988.

Ekler

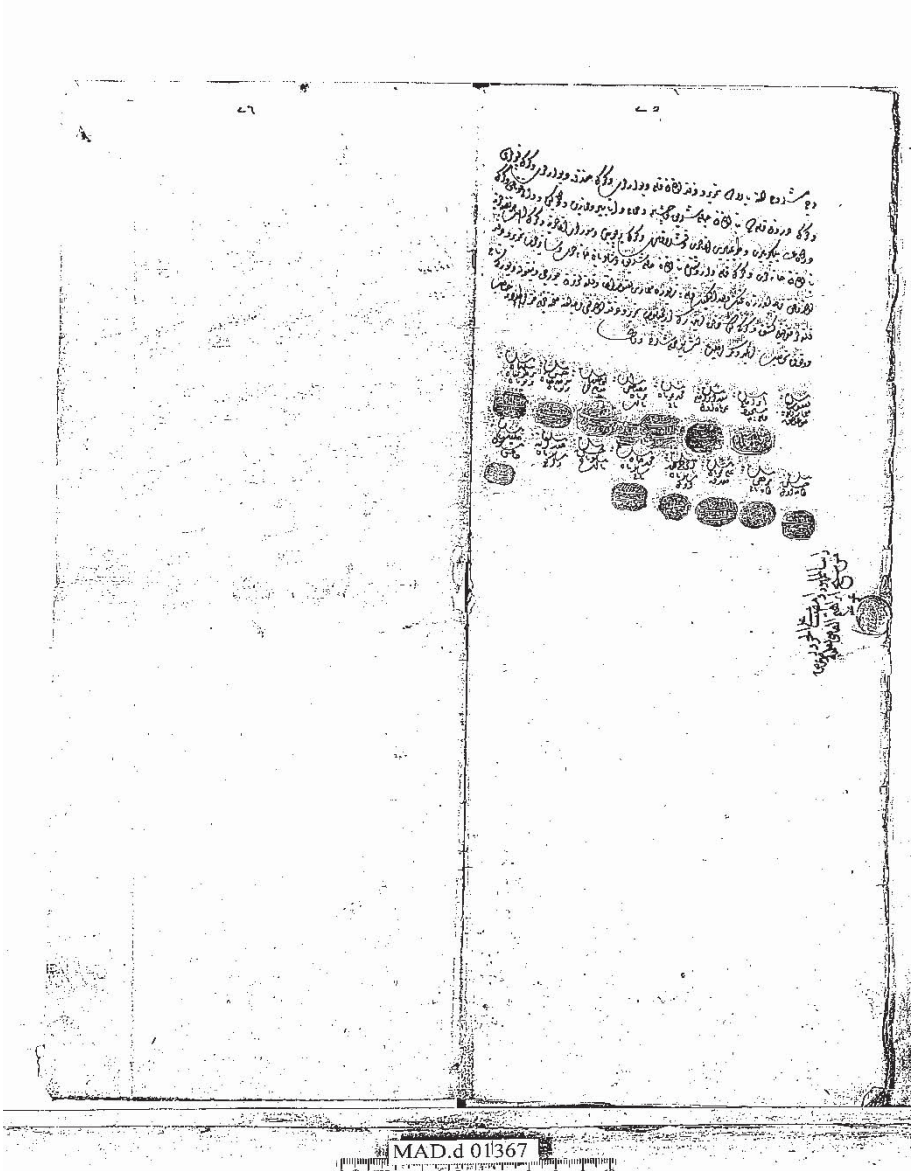

Ek 1: Kafkasya'nın Karadeniz sahilinde, Soğucak Kalesi'nin de yer aldığı başlıca kaleler ve Çerkes kabilelerinin yaşadıkları bölgeleri gösteren harita (XVIII. Yüzyılın son çeyreği) (Cengiz Fedakar, *Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, Harita 2).

Ek 2: Soğucak Kalesi inşaatının bitimiyle ilgili keşif defterinin ilk sayfası (BOA, MAD. d., 1367, ss. 4-5).

Ek 3: Soğucak Kalesi inşaatının bitimiyle ilgili keşif defterinin son sayfası. Kalede inşa olunan binalardan da bahseden belgede, Soğucak bina emini ve Soğucak'ın ileri gelenlerinin imzası yer almaktadır (BOA, MAD. d., 1367, s. 25).

